

CAPITOLUL VIII

FONDAREA ȘI ORGANIZAREA BISERICII

- I. – *Christos nici n-a fondat, nici n-a voit Biserica.* – Apostolii galileeni nu par, nici ei, a se gândi la aceasta. – Tăcerea textelor evanghelice. – Legenda întîietății lui Petru. – Fără a vrea, apostolii au pregătit Biserica. – Corpul credincioșilor și Biserica lui Dumnezeu. – Ce știe Paul înainte de orice organizare ecleziastică. – Cum se impune necesitatea unei astfel de organizări. – Ideea de Biserică la începutul secolului al II-lea.
- II. – *Originea Bisericilor regionale.* – Modelele pe care acestea le urmează pentru a se organiza. – Asociații păgîne și sinagogi. – Necesitatea creează funcțiunile. – Viteza de mișcare. – Diferite acțiuni care favorizează instalarea unui cler și apariția episcopatului.
- III. – *Episcopatul monarhic.* – Originile sale. – Dispariția episcopatului plural; cauze. – Apărarea împotriva ereticilor și respectul pentru tradiția apostolică. – Episcopul, președinte al *presbyterion*-ului. – Teoria lui Ignatius. – Cauzele exterioare care favorizează împlinirea sa. – Listele episcopale.
- IV. – *Alegerea episcopului.* – Condiții de eligibilitate. – Puterile episcopului. – Limitele acestora. – Rezistențe în cadrul clerului. – Constituirea de *ordo clericalis*. – Gradele sale. – Distincția - la nivelul poporului creștin – a clericului de laic.
- V. – *Ideea catolică de Biserică.* – Principalele sale componente. – Rolul Bisericilor apostolice. – Poziția unică a Bisericii de Roma. – Biserica în pragul secolului al III-lea.

I

Christos nici nu a fondat, nici nu voit Biserica. Acesta este, poate, adevărul cel mai cert care se impune oricui la studiul fără prejudecăți al textelor evanghelice și, pentru a fi complet, presupunerea contrară constituie, din punct de vedere istoric, o absurditate, orice iscusință a teologilor rămînînd neputincioasă. Atît de puțin cît cunoaștem învățătura lui Isus, ea ne apare mai întîi ca o reacție împotriva legalismului îngust și a ritualismului absorbant, care nu ar putea fi susținute dacă nu ar constitui indispensabilele fundamente ale oricărei vieți cu adevărat ecleziastice. Aceasta ne apare, așadar, ca o încurajare energică spre *efortul personal*. Individul trebuie să se ridice spre Tatăl său care este în ceruri, prin încredere și iubire –fără îndoială–, însă, de asemenea, prin *pocăință*, prin amendarea decisivă a viciilor sale și prin curățarea conștiinței sale, precum și prin exaltarea voinței sale. În principiu, tocmai aici se află contrariul psihasteniei ecleziastice. În plus, dacă ne amintim, Isus aștepta iminenta

împlinire a Împărăției, speranță care trebuia să îndepărteze de spiritul său orice idee de a organiza viitorul terestru al discipolilor săi. În sfârșit, neuitînd că el era evreu, perfect supus Legii religioase a lui Israel –chiar cînd o contraria în aparență, pentru a o lărgi în realitate, în conformitate cu ceea ce credea el a fi adevăratul ei spirit– vom ajunge să înțelegem de ce nu-și putea opri gîndul, fie și pentru o clipă, asupra reprezentării a ceea ce noi numim Biserică.

Dacă se admite că el a acordat celor doisprezece vreo autoritate –și asta încă, rămîne o problemă–, aceasta nu a putut fi decît un soi de delegare în locul său pentru a predica Împărăția și pocăința –după cum el însuși făcea. Nu a făcut din ei *preoți*, de care nici nu avea vreo nevoie. Dacă îi privim pe apostoli acționînd după moartea Învățătorului lor, constatăm că nici ei nu se gîndesc mai mult să fondeze Biserica, rămînînd foarte atașați de religia evreiască, practicîndu-i în mod riguros cultul. Pentru ei, de asemenea, viitorul îl reprezintă Împărăția, iar nu Biserica.

Textele evanghelice nu pun niciodată în gura lui Isus expresia „Biserica mea”, sau „Biserica Tatălui”, cu excepția unui singur pasaj în care citim: „*Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica mea și porțile iadului nu o vor birui. Ție îți voi da cheile împărăției cerurilor; dacă vei lega pe pămînt, va fi legat în ceruri, iar dacă vei dezlega pe pămînt va fi dezlegat în ceruri*” (Mt. 16, 18-19). Autenticitatea acestei celebre și exploatate spunerii, însă, pare imposibil de susținut, în afară de cazul în care admitem că Christos a putut, într-un ceas de rătăcire profetică, să-și renege învățătura, opera, misiunea, și chiar pe el însuși¹²¹. Textele și faptele probează pînă la evidența cea mai clară că întîietatea apostolului Petru –pe care Isus este pus să o proclame în textul lui Matei– nu a existat, și că discipolii care s-au grupat în jurul lui, al lui Ioan și al lui Iacob, „fratele Domnului”, doar l-au onorat și ascultat ca pe un om mare prin încrederea și prietenia Învățătorului.

Și totuși, fără a vrea și fără a ști, apostolii au pus fundamentele Bisericii, iar cînd, mai tîrziu, *tradiția apostolică* va trece drept normă supremă și

¹²¹ Ch. Guignebert, *La primauté de Pierre et la venue de Pierre à Rome*, Paris, 1909, primele trei capitole. (n.a.)

infaibilă înaintea oricărui adevăr ecleziastic, aceasta va fi ca efect al unei exagerări, iar nu al unei pure invenții.

Mai trebuie explicat aici un fapt. Se poate spune că *ideea de Biserică* se naște din transplantarea speranței creștine a Palestinei pe teren grecesc și din universalizarea sa. Oricît de precară ar considera oamenii viața lor pe pămînt, nu se poate ca ei să nu se simtă uniți, și mai mult sau mai puțin solidari, din momentul în care se leagă de aceeași speranță de viitor și cînd – pentru a realiza acest lucru– sînt obligați să iasă din cadrele vieții lor religioase anterioare. Or, foarte repede, convertiții din sinagogile răspîndite pe sol străin sînt alungați de evreii „cu inima împietrită”, și la fel se întîmplă cu convertiții dintre prozeliți. Păgînii pe care îi cîștigă religia abandonează templele și se unesc cu toții într-un cult închinat *Domnului Isus*. Cu siguranță, cultul este încă foarte rudimentar, însă deja cuprinde reuniunea fraternă (între ei, credincioșii se numesc *frați*), rugăciunea în comun, un rit de inițiere –botezul– și un rit de comuniune între inițiați (din acest punct de vedere, credincioșii se desemnează *sfinți*), și de comuniune cu Domnul, la masa sa. Toți oamenii care „*invocă numele Domnului nostru Isus Christos*”, care își pot spune *sfinți* și care, întru el, sînt *frați*, oriunde locuiesc, fac parte din *Biserica lui Dumnezeu*, adică, deși dispersați pe o întindere mare, ei formează în ochii lui *adunarea* ideală a aleșilor săi.

Aceasta este o noțiune pe care Paul o exprimă cu o claritate extremă, și cred că atunci cînd vorbește despre „*Biserica lui Dumnezeu care este în Corint*”, trebuie înțeles nu doar o grupare organizată, o comunitate ecleziastică stabilită în Corint, ci *fărîma din Biserica universală a lui Dumnezeu*, care se află în acest oraș. Cred că mă voi face pe deplin înțeles spunînd că ideea mistică de Biserică *întru* Dumnezeu s-a născut de la sine, în spiritul unui om precum Paul, din *fapt*, și în mod inevitabil, încă înainte de a se pune problema unei organizații ecleziastice regionale. În vremea în care apostolul deja vorbește despre Biserica lui Dumnezeu, epistolele sale ne dovedesc că comunitatea din Corint trăiește încă în plină anarhie

pneumatică¹²², adică ea se guvernează urmînd sugestiile hazardate ale inspirațiilor. Se știe că inspirații sînt dușmanii înnăscuți ai oricărei preoțime; Biserica încă nu are o preoțime.

Această viață este de înțeles de-a lungul întregii prime perioade de entuziasm și de iluzii, cînd, în fiecare sîmbătă seară, *sfinții* sperau că aurora de a doua zi va marca marea zi a *întoarcerii* Domnului, atît de fierbinte dorită. Pe măsură ce treceau săptămînile, lunile și anii, însă, fără ca această fericită *parousie* să se petreacă, încep a se manifesta inconvenientele anarhiei, în timp ce uniunea fraternă se întărește, separația *sfinților* de restul lumii religioase înălțîndu-le speranța salutistă la demnitatea unei religii autonome. Atunci apare necesitatea de a gîndi la organizarea comunității regionale și, totodată, începe lucrul invers celui care s-a împlinit în spiritul lui Paul: fiecare grup local de frați devine o Biserică, iar Biserica lui Dumnezeu este ansamblul acestor Biserici regionale, care își corespund, se încurajează și se susțin unele pe altele. Așadar, ea tinde, *mai întîi*, la a nu mai fi doar o expresie mistică a realității, ci un fapt în oarecare măsură palpabil. *Apoi* –și pentru un viitor mai îndepărtat, însă inevitabil– ea tinde să-și caute, ca fapt general ce este, o realizare materială, o organizare care să o consacre.

Dacă ne plasăm la începutul secolului al II-lea, putem observa că ideea paulinică a uniunii în Dumnezeu a tuturor creștinilor este perfect întemeiată și că ea se întărește din convingerea că nu există cu adevărat decît o singură doctrină bună și mîntuitoare, comună tuturor, și al cărei statornic fundament trebuie căutat în *tradiția apostolică*. Toți admit că depozitul acesteia se află în *Bisericile apostolice*, adică acelea care trec drept întemeiate din inițiativa unui apostol. În fapt, Biserica nu este încă decît *fraternitatea* dispersată în Bisericile regionale, însă se dovedește că creștinii nu iubesc solitarii și că, atît din punctul de vedere al consolidării doctrinei,

¹²² Prin distincția „pneumatic” / „hylic”, gnosticii ierarhizează ființele umane în funcție de calitatea și de puritatea pneumei care le constituie. Clasa superioară este cea a pneumaticilor care, prin cunoaștere, se sustrag lumii materiale, preocupările lor fiind în sfera vieții spirituale. Pentru această distincție, în Biblie, vezi și *Osea*, 9, 7-8, *Gal.* 6,1, dar și *1 Cor.* 2, 14-15; 15, 16. (n.trad.)

cît și din cel al rezistenței la dușmanii care o amenință, ei au simțul grupării. Prin urmare, ei nu concep ca o Biserică, deși perfect independentă și stăpîină a destinului său, să trăiască izolată de altele, după cum nu concepeau nici ca un *frate* să se separe de comunitatea orașului în care trăiește. Fraternitatea creștină, însă, Biserica lui Dumnezeu n-a căpătat încă nici o organizare care să o materializeze, astfel că un observator din afară, un păgîn, nu vede încă decît Biserici particulare.

II

Originea acestor Biserici particulare conține cîteva elemente de obscuritate. Dacă vrem să ne dăm seama cît de cît de ceea ce a fost ea, să ne îndepărtăm mai întîi spiritul de ideea catolică a uniformității, a regularității, a fixității. Multă vreme, au existat, de la o comunitate la alta, diferențe destul de însemnate și, dacă toate au sfîrșit în cele din urmă prin a evolua în aceeași direcție, acest fapt nu s-a petrecut în același fel.

Nu este nevoie să căutăm prea departe cauzele care au reunit pe oamenii legați de aceeași credință: confreriile religioase erau în spiritul și în practica antichității. Necesitatea de a face front împotriva ostilității evreilor –foarte repede activată– și grija traiului –foarte presantă la numeroșii săraci pe care speranța creștină îi atrase la început– ajung pentru a explica constituirea comunităților. Pericolele anarhiei, și cele –cîtuși de puțin mai mici– ale *pneumatismului*, adică ale inspirației directe luate ca ghid de acțiune, confuzii foarte supărătoare și inevitabile în absența unei discipline organizate, împinseră în mod firesc aceste prime *fraternități* la a-și constitui un guvernămînt.

Modelele nu le lipseau deloc. În cele două jumătăți ale imperiului roman, cea greacă și cea latină, existau de mult timp asociații sau corporații religioase constituite pentru o operă comună, de pietate sau caritabilă, *thiases* și *éranes* în prima, dincolo *collegia* și, mai ales, *collegia tenuiorum*, adică asociații ale oamenilor de jos. Acestea își aveau propriii administratori aleși, casă de bani proprie, alimentată prin cotizații și supravegheată de delegați speciali. Pe de altă parte, deja știm că evreii din *diaspora* se

grupaseră, peste tot unde se întâlneau –nu erau prea mulți–, în sinagogi¹²³, poate în mod diferit, însă cu regularitate constituite și organizate. Creștinii care proveneau dintre gentili sau din iudaism, știau, așadar, cum trebuie făcut pentru a se governa.

Este probabil ca cele două influențe, cea a asociațiilor păgâne și cea a colegiilor evreiești, să se fi exercitat împreună asupra lor, una mai profund decât cealaltă, după loc și împrejurări. În mod natural, funcțiunile sînt impuse de necesitate, iar numele funcționarilor sînt, și ele, împrumutate din limbajul curent: astfel, înainte de a însemna ‘preot’, ‘episcop’, respectiv ‘diacon’, *presbyteros* însemna ‘bătrîn’, *episcopos* însemna ‘supraveghetor’, *diaconos* însemna ‘servitor’. Există preocupări –manifestate cu mai mult sau mai puțin sîrg și succes– față de nevoile instruirii convertiților, ale menținerii ordinii, bunelor obiceiuri și tradiției religioase sănătoase, ale asigurării cultului, în sfîrșit, ale hrănirii celor nevoiași.

Este destul să citim de la un capăt la altul *Faptele*, *Epistolele* paulinice și cele trei scrisori pseudo-paulinice –cu mult posterioare lui Paul, care se numesc *Pastorale*¹²⁴– pentru a înțelege cu ce rapiditate se succede această organizare, imediat ce a început. La sfîrșitul primului secol, deja se întrevăd –mai puțin în cîteva Biserici– un *episcop* unic, *supraveghetor* general al întregii comunități, adică pe punctul de a lua sub autoritatea sa toate funcțiile, iar alături de el *presbyteri*, specializați în funcțiunile spirituale, și *diaconi*, investiți cu funcții materiale.

Ceea ce consolidează și conturează toate aceste organe fixe și stabile, este, mai întîi, neîncrederea crescîndă și, probabil, justificată, față de inspirații itineranți care, sub numele de *apostoli*, de *profeți* sau de *didascalii*, păreau să fi exercitat o influență ridicată asupra comunităților, în prima perioadă a existenței acestora. La aceasta se adaugă diminuarea autorității inspirațiilor locali. Apare plictiseala de excepțional și incoerent, căci religia mării mase de oameni aspiră în mod natural spre fixitate, care, pentru ea, este sinonimă cu adevărul. *Darurile* pe care Spiritul le răspîndise, după voia

¹²³ În fond, cuvîntul συναγωγή are același sens cu ἐκκλησία și se întîmplă ca în secolul al II-lea, cel dintîi încă să servească la a desemna adunarea creștină. (n.a.)

¹²⁴ Cele două epistole către Timotei și cea către Tit. (n.a.)

toanelor sale, asupra unui număr mai mare sau mai mic de *frați*, nu dispar, de altfel, ci se îndreaptă către episcop și îi întăresc autoritatea –aceasta este încă o dată dorința și începutul ritualismului, pe care mediul îl impune și care reclamă *specialiști*. În sfârșit, există ideea –foarte răspicat susținută– că păstorii sînt responsabili, în fața Domnului, de turma care le-a fost încredințată; iar responsabilitatea presupune autoritate!

Aceste acțiuni diferite se acordă în tendința lor de a confunda, în aceleași persoane, funcțiunile, mai întîi distincte, de instrucție, de edificare și de administrare, sau cel puțin de a acorda autoritate asupra lor unei singure persoane. Acesta este *episcopul monarh*. Apariția și triumful episcopatului monarhic constituie prima mare etapă de organizare a Bisericii, fapt care, de-a lungul secolelor, a avut consecințe incalculabile asupra existenței acesteia¹²⁵.

III

Cuvîntul *episcop* (*episcopos*)¹²⁶ –am spus deja– semnifică ‘supraveghetor’ și cu acest sens era uneori folosit în asociațiile păgîne ca echivalent pentru *epimeletes*, care înseamnă ‘comisar, intendent’ și, în unele cazuri, ‘director’, însă de fiecare dată implicînd ideea ‘supraveghere’. La origine, episcopii, *căci existau mai mulți în fiecare comunitate*, nu se

¹²⁵ J. Réville, *Les origines de l'épiscopat*, Paris, 1894. (n.a.)

¹²⁶ Înainte de creștinism, termenul *episcop* desemna un funcționar civil, cu rol de administrator sau supraveghetor, din orice domeniu (finanțe, armată etc.). De altfel, primii episcopi ai comunităților creștine aveau îndatoriri și rol de acest fel, fiind administratorii respectivelor comunități, aleși de către adunarea credincioșilor. Treptat, pe măsura accentuării condițiilor de moralitate și de credință, a diversificării sarcinilor, precum și a constituirii unei ierarhii tot mai clar stratificate și a preluării de către aceștia a celei mai înalte poziții din ierarhie, episcopul devine îndrumător spiritual. Totodată, în lipsa unui canon și a unor dogme clare, episcopul devine încă și mai important în viața comunității, asta însemnînd nu doar o creștere a autorității sale și a solicitărilor la care este supus, dar și apariția nevoii unei surse de autoritate. În acel moment, aceasta încă nu putea fi Biblia, ci tradiția orală. În consecință, autoritatea sa decurge din legătura cu apostolii (încă o cauză pentru care comunitățile trebuiau să își caute o astfel de ascendență), investirea episcopilor făcîndu-se de mai mulți episcopi, deja consacrați. (n.trad.)

ocupau nici cu educarea, nici cu vreun alt fel de zidire, decât cel dat prin bunul exemplu personal. Ei se ocupau cu menținerea și întărirea Bisericii în practica bunelor obiceiuri și a preceptelor adevăratei credințe, și aveau autoritate asupra a ceea ce s-ar putea numi *factorul temporal* al comunității. Cele mai vechi texte îi apropie de *diaconi* și nu de *presbyteri*, mic fapt semnificativ în ceea ce privește originile și caracterul funcțiilor lor prime.

De cum dispare episcopatul plural, autoritatea lor începe a se dezvolta foarte repede. Nu știm prea bine cum s-a înfăptuit această operațiune, dar putem observa cauzele care au făcut-o necesară. Într-o vreme în care simbolul credinței era încă prea puțin încărcat de dogme, și în care – datorită sugestiilor mediului sincretic – se exercita, cu o vigoare extremă, o redutabilă tendință de augmentare – prezentă în majoritatea religiilor –, era indispensabilă organizarea unei apărări vigilente a turmei, împotriva „lupilor” din afară și a celor dinăuntru, adică a *eretilor*¹²⁷. Apărarea, însă, părea mai promptă și mai eficace dacă o avea în sarcină un singur om. Concentrată astfel, autoritatea care fortifică buna ordine și asigură disciplina milei, pare mai eficace. Altminteri, asociațiile păgâne și comunitățile evreiești înclină îndeobște să-și constituie o *prezidență*, care să asigure unitatea de acțiune în grup și să-i simbolizeze unirea. La *frații* creștini, credința se răspîndește foarte repede, astfel încît apostolii au prevăzut dificultățile pe care le aveau de înlinit Bisericile, ei fiind aceia care, pentru a le prevedea, au instituit episcopatul. Fiecare comunitate este concepută ca un soi de rezumat al Marii Biserici a Domnului, iar episcopul îi este în mod legitim capul, precum Christos este capul Bisericii sale. În sfîrșit, de cum se dezvoltă ritualismul, printr-o asimilare – forțată în oarecare măsură, dar inevitabilă – cu Marele Preot evreu, episcopul devine președintele *liturghiilor*.

După cum se vede, există destui factori – avînd origini și sensuri diferite – care concură la a concentra puterea episcopală în mîinile unui singur episcop. De altfel, din ziua în care el este singur în funcțiunea sa,

¹²⁷ Cuvîntul *eretic* apare pentru prima dată în *Epistola către Tit*, 3, 10: αἱρετικὸν ὄνθρωπον. Ereticul este, din punct de vedere etimologic, ‘cel care alege’, dar, în fapt, în vremea la care facem referire, este mai ales ‘cel care adaugă’ nemăsurat. (n.a.)

acesta nu devine astfel stăpîn absolut în Biserica sa, de-a lungul timpului, mai mult sau mai puțin îndelungat, în funcție de loc, el apărînd ca președinte al *presbyterion*-ului, adică al consiliului pe care îl formează presbyterii. Aceasta, însă, nu este decît o etapă, iar anumite Biserici din Asia au depășit-o încă de la începutul secolului al II-lea. În această vreme, Ignatius de Antiohia¹²⁸ îl proclamă pe episcop reprezentant al lui Dumnezeu în Biserică, nimeni nu trebuie să facă nimic în afara sa, o acțiune în alt fel însemnînd a-l servi pe diavol. Fără îndoială, în mod tacit este înțeles că episcopul însuși acționează mereu în acord cu presbyterii și diaconii, însă la sfîrșit Ignatius scrie: „Să aveți ochii ațintiți asupra episcopului, pentru ca Dumnezeu să vă privească”, și „Este bine să fie onorat Dumnezeu și episcopul!”¹²⁹ Mai departe, este greu de mers.

Cam prin jurul anilor 130-150, monarhismul episcopal se impune succesiv tuturor Bisericilor, iar triumful său este favorizat și fortificat de crize de diverse genuri pe care le traversează Biserica începînd din acest moment: persecuții care decimează și dispersează „turma” –care, mai ales, lasă în urma lor numeroși apostatați nerăbdători să se întoarcă la cuibul lor, și care nu pot fi primiți fără precauții– și erezii –născute, mai ales, din combinații sincretiste între afirmațiile fundamentale ale religiei, din vechi mituri orientale și din speculații ale filosofilor greci (foarte periculoase la început, pentru că seduceau pe frații „intelectuali”, mai tîrziu pentru că

¹²⁸ Ignatius de Antiohia (a doua jumătate a sec. I), episcop martir, autor al unor texte teologice privitoare la rolul episcopilor și conținînd elemente de ecclesiologie. Mai multe elemente (se spune că ar fi fost unul dintre copiii ținuți în brațe de Isus, sau că ar fi fost elev al apostolului Ioan) viața sa ascetică, precum și multe dintre ideile sale au făcut ca, în primele secole, să se bucure de autoritate în sinul Bisericii. Scrisorile sale, adresate diferitelor comunități creștine, oglindesc evoluția creștinismului, problemele comunităților din vremea sa, precum și soluțiile venite din partea lui Ignatius de Antiohia. El se arată a fi un susținător al instituției episcopatului, sprijinită de către preoți și diaconi. Episcopul este văzut ca vicar al lui Dumnezeu, iar adunarea preoților ca ținînd loc celei a apostolilor. Tot el, pledează în direcția sărbătoririi zilei Domnului duminică, iar nu sîmbăta. De asemenea, Ignatius de Antiohia utilizează termenul *catolic* ‘universal’, cu referire la Biserică, într-un fel care arată că acest uz al termenului deja exista. (n.trad.)

¹²⁹ *Ad Polycarpus*, 6, 1; *Ad Smyrneos*, 9, 1. (n.a.)

lingușeau pe cei mistici, dar și pe toți cei atrași de aparentul realism al operațiilor magice). De altfel, puterea exemplului reduce foarte repede rezistențele pe care unele sau altele dintre Bisericile particulare le pot opune mișcării episcopale și spre începutul secolului al III-lea se admite curent printre creștini că unitatea de organizare, paralelă unității de credință, este tot atât de necesară.

De acum înainte, faptul împlinit este utilizat din plin ca modalitate de justificare. Cu toții încearcă să se convingă că episcopatul monarhic a fost instituit de apostolii înșiși, și fiecare Biserică produce o listă de episcopi care urcă pînă la apostolul fondator, sau, în lipsă de apostol, pînă la discipolul unui apostol, ori pînă la un delegat al unei Biserici apostolice, considerat ca fondator. Simbolul autorității episcopului, este catedra (*cathedra*) la care se consideră că a stat întreaga suită a predecesorilor săi. Cînd se spune, de exemplu, „catedra lui Petru”, se înțelege ‘autoritatea episcopului de Roma’. Principiul acestei autorități este, de fapt, *tradiția apostolică*, în aceeași măsură ca și regula de credință. Doar mai tîrziu își va căuta episcopatul monarhic justificarea în diverse texte din Evanghelie și mai ales în cel din *Mt. 16, 19*: „Ție îți voi da cheile împărăției cerurilor; dacă vei lega pe pămînt, va fi legat în ceruri, iar dacă vei dezlega pe pămînt va fi dezlegat în ceruri”.

IV

Episcopul monarh este ales de popor și *ordonat*, adică instalat în *ordo sacerdotalis*, de către episcopii din vecinătate. Teoretic, poporul alege pe cine vrea, dar –fără a pune la socoteală influența legitimă și, în mod obișnuit, capitală a sugestiilor venite de la presbyteri și de la diaconii Bisericii– încep deja să se observe tentative de a-l sustrage alegerii. Uneori, se vede cîte un episcop desemnîndu-și urmașul sau un grup de episcopi exercitînd autoritatea asupra unui scaun episcopal vacant, dar acestea sînt, încă, excepții care se justifică prin circumstanțe particulare.

Condițiile de eligibilitate sînt încă destul de largi: se dorește ca viitorul episcop să fie de bună moralitate –garantată prin căsătorie sau văduvie– și să aibă o credință solidă, deci nu prea nouă. Calitățile intelectuale rămîn în

plan secund, iar vârsta nu are încă mare importanță, dar se cer –fără prea multă insistență, de altfel– aptitudini fizice generale potrivite funcției. Nici o condiție exclusiv ecleziastică nu se impune, și înțeleg că sufragiul popular se poate îndrepta asupra unui simplu *frate*. Episcopii, însă, cel puțin, prezintă deja tendința de a cere trecerea prealabilă prin alte funcții ale Bisericii, lucru destul de prudent.

Încă din aceste timpuri îndepărtate –cu toate că postul devine destul de primejdios uneori–, există prea ades competiții și intrigi pentru a-l obține; se vede că acesta are cu ce flata spiritul de dominație inerent omului, de care însuși Christos –dacă privim Evanghelia– nu-i putuse feri pe apostoli. Episcopul era considerat răspunzător în fața lui Dumnezeu cu credința, moravurile și disciplina Bisericii sale, chiar această responsabilitate serioasă îl făcea mai mare în ochii altora și în cei proprii. În adevăr, direcția religioasă și morală a comunității îi aparținea, și de asemenea puterea disciplinară și de penitență care, la început, aparținea adunării *fraților*. El era cel care suprima comunitatea, adică expulza practic din comunitate, excluzând de la masa euharistică pe păcătosul socotit a fi compromișător. El dirija clericii, administra finanțele, stabilea ajutoarele și pomenile și, la nevoie, juca rolul de judecător de pace între oile sale. Totodată, dispunea de puterea riturilor sacramentale, el administrând botezul și consacrând euharistia. Din toate aceste funcții, cu siguranță că aceasta îi aducea cel mai mare prestigiu. Din acest punct de vedere, importanța sa va crește chiar, pe măsură ce se va implanta mai mult în rit ideea magică a caracterului misterios și atotputernic al sacramentului. Dacă la toate acestea, adăugăm și datoria ca episcopul să viziteze bolnavii și să consoleze pe cei îndurerăți, vom putea cîntări amploarea rolului său și a tuturor aspectelor autorității sale.

În realitate, această autoritate nu avea altă limită decît propriul său abuz, care provoca rezistențe în rîndul clericilor și în cel al credincioșilor și, la nevoie, un fel de grevă care obliga pe imprudent la a se demite din funcția sa, ori pe episcopii care îl instalaseră să-l deposeze de ea.

De altfel, oricît de puternic ar fi la el acasă, episcopul nu reprezintă nimic în Biserica de alături, nimic altceva decît un frate care este perceput

ca onorabil, însă care, aici, nu poate nici măcar să ia cuvântul fără invitația expresă a episcopului local. Legal, fiecare Biserică este complet independentă încă, și liberă să-și regleze credința și disciplina, așa cum înțelege. Totuși, pericolul acestei autonomii în izolare apăruse deja, în mod limpede. Dacă ar fi durat, Biserica catolică nu s-ar fi realizat niciodată, iar creștinii s-ar fi risipit în secte minuscule. Practica îndreaptă în mod fericit legea. Mai întâi, fiecare Biserică se preocupă de ceea ce face vecina sa. Cele mici, mai ales, iau exemplul celor mari; credincioșii circulă de la una la alta și crează între ele legături, uneori destul de strânse; episcopii se vizitează treptat și, mai ales, își scriu; în situațiile încurcate se reunesc deja în grupuri mici și se consultă. În felul acesta, autoritatea episcopului monarh devine cu adevărat –în fapt și de drept– fundamentul esențial al organizării catolice, cu mult timp înainte de a se pune problema unui papă.

Episcopul va triumfa destul de ușor asupra laicilor, pe care îi va deposeda de drepturile pe care aceștia le exercitau în comunitatea primitivă. Nu le-a fost la fel de ușor și celorlalți funcționari ecleziastici: presbyteri și diaconi. Avem proba rezistenței tenace, de fapt, inutile, mai întâi pentru că aceste funcții rămaseră izolate și incoerente, apoi, și mai ales, pentru că nu-și găsiseră temeiuri fondatoare, principii și rațiuni comparabile celor care susțineau episcopatul monarhic.

După victoria sa definitivă, ceilalți funcționari ecleziastici –*clerul*, cum se va spune abia în secolul al III-lea– formează alături de acesta un *ordin*, o categorie specială în corpul credincioșilor. Se intră în acest *ordin* prin *hirotonisire*¹³⁰, de care episcopul dispune practic ca un stăpîn, și care nu este

¹³⁰ În original, *ordination*. Termenul *ordinatio* se referă la integrarea unei persoane în corpul ecleziastic, prin cel de-a șaptelea sacrament. Serviciul este oficiat de către episcop, sub o formă sau alta episcopul fiind singurul care are investitura necesară în acest scop (în mod normal –pentru că au existat și excepții– arhiepiscopii, mitropoliții, cardinalii, patriarhii, papii, sint, în esență, episcopi). Fie că este vorba despre Aaron și fiii săi (*Ex.* 29, *Lev.* 8), despre neamul leviților, ori despre diaconii, preoții și episcopii creștini, sacerdoțiul este un sacrament cu caracter veșnic, care presupune jurăminte și ritualuri, recunoaștere din partea episcopului, precum și recursul la primul preot menționat în Biblie, misteriosul Melchisedech, rege și sacerdot al lui Dumnezeu (*Gen.* 14, 18-20, reamintit în *Ps.* 109, 4; *Evr.* 7, 11 etc.). Mai mult, administrarea tuturor celorlalte șase sacramente poate fi făcută doar

încă decît *instalarea* în funcțiuni speciale. Puțin cîte puțin, pentru fiecare funcțiune, instalării i se va asocia un ceremonial particular, precum și ideea unei misterioase conferiri de aptitudine, care va deveni sacramentul *ordinului*. Deocamdată, însă, nu sîntem decît în secolul al II-lea.

În acest *ordin* clerical (*ordo clericalis*) remarcăm *diaconii* care încă mai trebuie numiți după episcop, întrucît ei sînt ajutoarele sale, ochii săi –care privesc și îl informează– și mîinile sale –care acțiunează. Mai tîrziu (*Const. apost.* 2, 30)¹³¹ vom regăsi acest *tip* de raport între episcop și diaconi în relația dintre Moise și Aaron. Încă devreme, se vede apărînd în marile Biserici un diacon șef, *arhidiaconul*. De prin secolul al IV-lea, se va întîmpla ca diaconii să refuze să accepte subordonarea ierarhică față de preoți și, în principiu, vor avea dreptate, deoarece, la început, funcțiile lor nu erau deloc inferioare celor ale presbyterilor; ele erau de o altă natură și era mai potrivit să se vorbească de paralelism, nu de subordonare. Timpul, însă, a șters treptat aceste diferențe fundamentale, atît de bine încît conciliile din secolul al IV-lea socoteau de-a dreptul criticabilă și oarecum scandaloasă atitudinea diaconilor care nu voiau să se încline înaintea preoților și să se cuminece după aceștia.

Preoții (*presbyterii*) par a fi apăruiți din sfatul bătrînilor sinagogii evreiești (*sanhedrin*)¹³². Ei formează mai întîi consiliul comunității, pe care, în fapt, o conduce. Funcțiunile lor în domeniul spiritual se precizează lent, iar după apariția episcopatului monarhic, ei devin delegați și, la nevoie,

de către sacerdoți consacrați prin *ordinatio*, această misiune fiindu-le încredințată bărbaților de capul Bisericii, care este Isus Christos. (n.trad.)

¹³¹ Constituțiile apostolice constituie o culegere de texte privitoare la doctrina creștină, la liturghie și la disciplina ecleziastică și aparțin creștinismului antic (secolul al IV-lea), fiind un ghid atît pentru clerici, cît și pentru laici. În antichitate, se considera că acestea reprezintă opera apostolilor, fiind transmise papei Clement al II-lea (1005-1047), lucru care, însă, nu s-a demonstrat, îndoielile –venind chiar dinspre Biserică– fiind întemeiate. Chiar astfel, textele au fost socotite ca avînd valoare de documente istorice și au inspirat legislația ecleziastică. (n.trad.)

¹³² Sanhedrinul era o adunare a 23 de judecători, care exista în orașele Israelului. La nivel central, marele sanhedrin reprezenta curtea supremă de justiție, constituită din 71 de judecători. (n.trad.)

supleanții episcopului în toate funcțiunile din acest domeniu. De aceea, ei se consideră superiori diaconilor, care au fost îndreptați, aproape exclusiv la început, către nevoile administrării materiale.

Pe măsură ce se dezvoltă, viața rituală și ecleziastică adaugă puțin câte puțin diaconilor și preoților, în *ordo clericalis*, diverși funcționari specializați și subalterni: exorciști, acoliti, lectori, ușieri, pe care îi observăm în funcție încă de la începutul secolului al III-lea, sau înainte. Episcopul îi alege și se stabilește progresiv obiceiul de a considera aceste funcții accesorii ca fiind destinate să încerce și să fortifice vocațiile, uzul lor real găsindu-se, apoi, în diaconat, preoție și chiar episcopat. Desigur, toți acești clerici trebuie să aibă moravuri ireproșabile, însă ei se pot căsători, chiar după *ordinatio*.

Clerul din aceste vremuri cuprinde și femei. Sînt numite *diaconese*, *văduve* sau *virgine*, și nu sînt ușor de distins funcțiile particulare corespunzătoare acestor trei desemnări, nici de a le preciza pentru vreuna. Se înțelege doar că aceste femei atașate Bisericii nu învață pe alții, ci servesc. Ele par a fi ajutoarele episcopului, cînd acesta este obligat să se ocupe de *surori* în comunitate. Neîncrederea față de tentația sexuală pare să fi fost extremă printre creștini, iar ea se sprijină pe experiență, motiv pentru care se iau măsuri de precauție –uneori cam puerile– spre a-i proteja pe clerici.

Teoretic, toți acești clerici trăiesc din altar, adică din darurile și ofrandele credincioșilor, însă, după exemplul apostolului Paul, un mare număr dintre ei lucrează, totodată, în vreo meserie onorabilă.

Mult timp, comunitatea creștină rămîne o mică societate –precum era asociația evreiască de pe pămînt păgîn– ai cărei membri sînt egali sub aspect religios, în care, prin urmare, deținerea de funcții pune, între cei care au și ceilalți, o diferență de fapt, dar nu de *specie*. Lucrul acesta se schimbă treptat. Atît timp cît există ideea suveranității practice a Spiritului, care suflă încotro vrea el, nu există nici un mijloc de a stabili o distincție durabilă între cleric și credinciosul inspirat, și, repet, nu acesta este, încă, sensul lui *ordinatio*. Legal, un simplu credincios poate, la nevoie, să boteze, să predice, să consacre euharistia, să administreze penitența. Clerul se străduiește pe cale naturală să restrîngă și chiar să supprime această facultate, care îi

limitează propria sa importanță. Evoluția hirotoniei –în sensul unui sacrament socotit ca fiind în măsură să confere celui ce o primește privilegiile permanente ale Spiritului, pentru a exercita cutare sau cutare funcție, în același timp în care, practic, din adunare dispare inspirația individuală– pune câte puțin pe credinciosul simplu, pe *laic*¹³³, într-o situație inferioară și pasivă în raport cu clericii.

În a doua jumătate a secolului al II-lea, o curioasă mișcare pietistă, începută în Frigia, la instigarea unui anumit Montanus, tinde în mod energic să înapoieze inspirațiilor primul loc în Biserică și să readucă clerul la simpla administrare a comunității, însă insuccesul montanismului¹³⁴ grăbi încă și mai mult rezultatul împotriva căruia se răsculase. În adevăr, comisese un anacronism.

V

Este evident că evoluția internă a comunităților creștine, în primele două secole, le-a condus pe acestea la concepția și –cel puțin virtual– la realizarea *ideii de Biserică catolică*, ceea ce este cu totul altceva decât reprezentarea paulinică a Bisericii lui Dumnezeu. De fapt, nu mai este vorba doar de o uniune de inimi frățești în cadrele aceleiași speranțe, simbolizată sau exprimată prin invocația comună, peste tot, a „aceluiași nume divin”,

¹³³ Cuvîntul grecesc λαός semnifică ‘popor’, λαίκος, așadar, este individul aparținător de poporul creștin. (n.a.)

¹³⁴ Mișcare eretică din sînul creștinismului, începută în a doua jumătate a secolului al II-lea, înainte de momentul tolerării creștinismului, la inițiativa lui Montanus, un frigian care, împreună cu două femei, Priscilla și Maximilla, pretindeau a fi inspirați de Duhul Sfînt, care i-ar fi binecuvîntat cu viziuni extatice și revelații. Priscilla chiar a pretins că l-a văzut pe Isus Christos în formă umană, consecința alegației fiind, desigur, excomunicarea. La rîndul său, Montanus pretindea a fi primit revelații directe de la Duhul Sfînt. De altfel, socotind că împlinește și completează învățăturile apostolilor, montanismul (care prezintă similarități cu secta pentecostalilor –deși aceștia se revendică de la alte texte–, și cu mișcările spiritualiste) se considera a fi o religie a Sfîntului Spirit, care dădea viziuni extatice credincioșilor săi, acestea fiind singura formă reală de creștinism, iar nu cea sobră și disciplinată, ce caracteriza creștinismul ortodox din acea vreme. A fost declarat ca erezie de către Conciliul de la Niceea. Unul dintre cei mai celebri montaniști a fost Tertullian. (n.trad.)

înaintea căruia toată creația își îndoiaie genunchiul. Este vorba de o unitate de credință, de rituri, de practici, de spirit, de disciplină și, de asemenea, de un principiu comun al direcției generale, în așteptarea constituirii organismului care –necesar fiind de acum înainte– îl va explicita și aplica. În fond, ideea catolică pare să se tragă, mai cu seamă, din două componente esențiale, una ținând de planul practicii, cealaltă de cel al teoriei.

Încă de la sfârșitul secolului al II-lea, Tertullian exprimă convingerea curentă spunând că *creștinii formează un corp*, ale cărui membre trebuie să rămână unite pentru binele tuturor și pentru consolidarea adevărului. Altminteri, această uniune fraternă nu are încă alt fundament decât ideea că el *trebuie* să fie consimțământ al tuturor, încă nefiind vorba despre subordonarea cutărei Biserici cutăreia –prin care, oricum, problema ar fi fost mai simplă. Nu vreau să probez decât cu atitudinea sfântului Ciprian¹³⁵, episcop de Cartagina în secolul al III-lea –mare apostol– față de Ștefan, episcop de Roma, împotriva căruia ridică întreg episcopatul african, pentru o chestiune de disciplină, afirmând dreptul imprescriptibil al oricărei Biserici de a rămâne stăpână la ea acasă. Ideea de *corp creștin* s-a născut, de fapt, din contactul repetat între diferitele comunități, din întâlnirile între episcopi, din schimburile de scrisori privitor la chestiuni presante pentru toți –precum fixarea datei Paștelor, sau atitudinea care era de adoptat față de noile doctrine.

Cealaltă componentă o constituie *ideea de credință catolică*, care, mai întâi, se referă la credința comună, generală, opusă credinței particulare și excepționale, așadar eretică. Am spus deja că, în opinia curentă, această credință *normală* este pur și simplu aceea a apostolilor, conservată printr-o

¹³⁵ Sfântul Cyprian (secolul al III-lea), episcop de Carthagina, scriitor creștin, retor, martir. La jumătatea secolului are o dispută cu Papa Ștefan I, privitoare la validitatea botezului, atunci când este acordat către eretici. Ștefan declară că, în cazul în care ereticul botezat, devine apostat, apoi revine în Biserică, botezul este valid, nefiind necesară rebotezarea, în vreme ce Cyprian susține că, pentru a primi Euharistia, apostatul pocăit trebuie rebotezat. Cum Cyprian mai avea de partea sa câțiva episcopi africani, Ștefan I a făcut apel la autoritate, invocând superioritatea opiniei sale întrucât aparținea sfântului Scaun. Răspunsul lui Cyprian a fost că autoritatea episcopului de Roma este egală cu a oricărui episcop, nu superioară. (n.trad.)

tradiție imuabilă în Bisericile pe care aceștia le-au fondat. Ca un corolar inevitabil, Bisericile declară că în afara acestei credințe nu există mîntuire. Această opinie este dezvoltată de către sfîntul Irineu, episcop de Lyon în ultimul sfert al secolului al II-lea¹³⁶. Ea are drept consecință practică favorizarea preeminenței onorifice –pînă atunci cea mai bună– a Bisericilor *apostolice*, adică începerea determinării a ceea ce s-ar putea numi viitoarele cadre administrative ale catolicității. *Metropolitani* nu apar oficial decît la începutul secolului al IV-lea, însă ei există cu mult înainte. Altfel spus, marile Biserici, cele din marile orașe, exercită puțin cîte puțin asupra comunităților mai mici cu care se învecinează, o influență care seamănă cu hegemonia. Conciliile secolului al IV-lea, cînd vor recunoaște autoritatea episcopilor *metropolitani*, nu prea vor mai avea decît de confirmat și regularizat ceea ce deja exista.

Dacă ne gîndim o clipă la condițiile favorabile pe care le întrunea Biserica de la Roma pentru a dobîndi întîietatea în Occident, nu ne va mira faptul că aceasta își va împlini cîndva destinul.

I se spunea fiica apostolului Petru, al cărui scaun și al cărui mormînt crede a le deține. Apostolul Paul o vizitase și, dîndu-și sufletul sub securea călăului, în preajma uneia dintre porțile orașului, dublase opera apostolică a

¹³⁶ Sfîntul Irineu din Smyrna (secolul al II-lea), episcop de Lyon, părinte al Bisericii, apologet cu o contribuție însemnată la formarea și evoluția creștinismului. O mare parte a activității sale s-a îndreptat împotriva gnosticilor, celebra sa lucrare, *Adversus Haereses*, fiind o scriere polemică prin care combate gnosticismul. Încercînd să stabilească niște cadre clare, unitare și coerente pentru creștinism, Irineu subliniază importanța, în cadrul acestuia, a trei elemente: episcopatul, Sfînta Scriptură și tradiția. El accentuează importanța și rolul autorității conciliilor episcopale, ca factor al unității creștinismului și necesitatea credincioșilor de a urma hotărîrile care emană din aceste concilii. În opoziție cu gnosticii, care credeau că dețin adevărurile supreme de la însuși Isus, Irineu arată că, fiind descendenți ai apostolilor, episcopii constituie custodele și indicatorul cel mai sigur al felului în care trebuie înțeleasă Sfînta Scriptură. El subliniază că lanțul tradiției și învățaturii este garantul păstrării și asigurării dreptei credințe, marcînd, totodată, importanța primatului episcopului de Roma. În ceea ce privește Sfînta Scriptură, Irineu pledează în direcția stabilirii caracterului canonic al celor patru Evanghelii, alături de Vechiul Testament, el fiind cel care unifică preferințele diferitelor Biserici și cel care arată că Evangheliile lui Matei, Marcu, Luca și Ioan sînt canonice. (n.trad.)

lui Petru. Încă devreme, comunitatea romană era numeroasă și bogată – după cum o mărturisesc catacombele sale–, iar generozitatea pomenilor sale față de alte Biserici o făcu să fie numită de către Ignatius „*președinta carității*”¹³⁷. Prestigiul capitalei imperiului s-a răsfrânt asupra ei cu mult timp înainte de a se gândi să exploateze în folosul propriu diferite texte evanghelice prin care să-și întemeieze primatul jurisdicțional. Celelalte Biserici din Occident –printre care se numără și ea, de altfel, poate cea mai veche și, pentru multe, fiind Biserică-mamă– nu se opuseră să-i recunoască o întâietate onorifică care se impune.

Astfel, încă din pragul secolului al III-lea, Bisericile au căpătat o organizare ale cărei cadre le vor conserva măcar, și care vor încerca să dăinuie. De asemenea, Biserica universală începe să iasă din sfera abstractului și a visului, spre a se împlini în uniunea și confederația Bisericilor particulare. Viitorul nu va avea decât de dezvoltat în mod logic premisele încă de pe acum puse.

Reținem că această organizație de creștini, în comunități disciplinate și închise, în aceeași măsură ca și această tendință spre catolicitate, par să favorizeze exclusivismul creștin, să accentueze aerul de opoziție pe care îl ia credinciosul față de necredincios, ostilitatea societății creștine față de societatea necreștină. Privind lucrurile îndeaproape, se observă că Bisericile nu sînt deloc –după cum își închipuie că ar fi– izolate de mediul lor, că, dimpotrivă, ele trăiesc în acesta, și că ele constituie minunate organe de reducere, de absorbție sincretistă a tot ceea ce păstrează valoarea unui aliment religios în religiile care îl înconjoară. Toate acestea, în vreme ce tendința catolică favorizează punerea în echilibru, combinarea într-un tot coerent a achizițiilor particulare și neasemănătoare. Încă din acest moment, în Biserică, se pot întrevădea în germene rațiunile profunde care vor explica schimbarea radicală a Statului și a societății în secolul al IV-lea.

¹³⁷ În adresa *Epistolei sale către romani*: προκαθήμενη τῆς ἀγάπης. (n.a.)